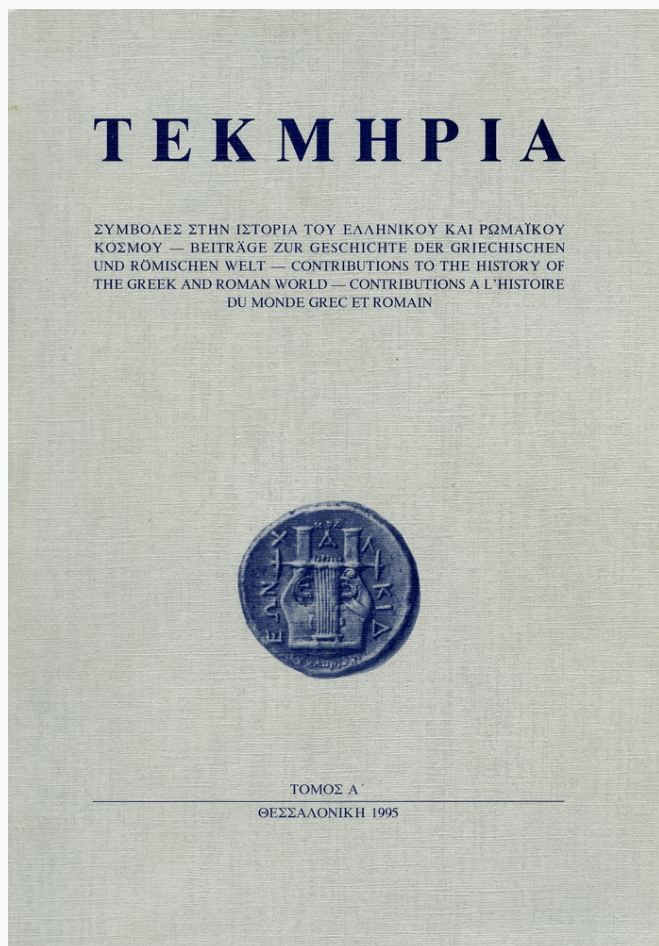

Tekmeria

Vol 1 (1995)

**Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἰταλικῶν Auli Avii στὴ
Θεσσαλονίκη: Μὲ αφορμὴ μιὰ νέα δῖγλωσση
ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ**

Π. Μ. ΝΙΓΔΕΛΗΣ

doi: [10.12681/tekmeria.96](https://doi.org/10.12681/tekmeria.96)

To cite this article:

ΝΙΓΔΕΛΗΣ Π. Μ. (1995). Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἰταλικῶν Auli Avii στὴ Θεσσαλονίκη: Μὲ αφορμὴ μιὰ νέα δῖγλωσση ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ. *Tekmeria*, 1, 47–65. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.96>

Π. ΝΙΓΔΕΛΗΣ

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΩΝ ΙΤΑΛΙΚΩΝ AULI AVII ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ:

ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΜΙΑ ΝΕΑ ΔΙΓΛΩΣΣΗ ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Μία από τις πιό ενδιαφέρουσες πτυχές της έρευνας της κοινωνικής ιστορίας της Θεσσαλονίκης κατά την αρχαιότητα είναι ασφαλώς εκείνη που αφορά τή ζωή και τή δράση τών μή ελληνικής καταγωγής κατοίκων της, όπως λ.χ. τών Έβραίων¹ ή τών Ιταλικών. Οι τύχες αὐτῆς τῆς τελευταίας πληθυσμιακῆς ομάδας ἦταν φυσικό νά ἀπασχολήσουν ἤδη τόν J. Hatzfeld στό θεμελιώδες (ἄν καί ἐν μέρει ξεπερασμένο πιά) ἔργο του γιά τοὺς Ἰταλικούς πού ἐγκαταστάθηκαν στίς πόλεις τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς. Ἐκεῖ ὁ Γάλλος ἐρευνητής, ἀφοῦ καταρχήν διαπίστωνε τήν παντελῆ ἔλλειψη σχετικῶν (ἐπιγραφικῶν καί γραμματειακῶν) μαρτυριῶν γιά τή ρεπουμπλικανική ἐποχή, δεχόταν ὅτι τοῦτο ὀφείλεται ὄχι στήν ἀποσπασματικότητα τῶν πηγῶν, ἀλλά στήν ἀδιαφορία τῶν Ἰταλικῶν νά ἐγκατασταθοῦν στήν Θεσσαλονίκη, ἐπειδή, ὅπως ἐσφαλμένα ὑπέθετε, αὐτή ἀπέκτησε λιμένα μόλις τήν ἐποχή τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καί ὡς ἐκ τούτου δέν ἦταν μία σημαντική ἐμπορική πόλη.² Μέ

---

1. Γιά τήν ἐβραϊκή κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης βλ. τελευταῖα P. M. Nigdelis, «Synagoge(n) und Gemeinde der Juden in Thessaloniki: Fragen aufgrund einer jüdischen Grabinschrift der Kaiserzeit», *ZPE* 102 (1994), 297 κ.ἑξ.

2. Βλ. J. Hatzfeld, *Les Trafiquants Italiens dans l'Orient Grec*, Paris 1919, 57. Γιά τήν καθεαυτήν περίεργη καί ἐσφαλμένη ὑπόθεση ὅτι ἡ πόλη ἀπέκτησε λιμένα μόλις ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου βλ. Ριζάκης (Σημ. 6), 512 σημ. 5 ὅπου ἡ σχετική συζήτηση καί ἀκόμη F. Papazoglou, *Les villes de Macédoine à l'époque Romaine*, Paris 1988, 208 ἰδιαίτερα σημ. 125 ὅπου ἐπισημαίνονται τὰ χωρία 37, 9 καί 16 τοῦ ἐδίκτου τοῦ Διοκλητιανοῦ (βλ. S. Laufer, *Diokletians Preisedikt*, Berlin 1971, 201 κ.ἑξ.) ἀπὸ τὰ ὁποῖα προκύπτει ὅτι ἤδη τὸ 301 μ.Χ. ἡ Θεσσαλονίκη διέθετε ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα λιμάνια τῆς αὐτοκρατορίας. Τήν ὑπαρξὴ (τοῦ λιμανιοῦ) ἀφίνει ἐπίσης νά ἐννοηθεῖ ἡ ἐπιγραφή τοῦ δούμου τῆς Ἀφροδείτης Ἐπιτευξιδίας, ἐνός συλλόγου ἐμπόρων καί ναυτικῶν, πού μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ τὸ ἀργότερο τὸ 26/5 π.Χ. ἢ τὸ ἐνωρίτερο (καί μᾶλλον πιθανότερο, λόγω τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων) τὸ 90/1 μ.Χ.· βλ. E. Vutiras, *Berufs- und Kultverein, ein dōmos in Thessaloniki*, *ZPE* 90, 1992, 87-96 ἰδιαίτερα 90 κ.ἑξ. Ὁ ἐμπορικός χαρακτήρας τῆς πόλης καί ἡ ὑπαρξὴ ἐνός σημαντικοῦ λιμανιοῦ σέ αὐτήν κατὰ τόν 2. αἰ. μ.Χ. συνάγεται ἐξάλλου, ἀπὸ δύο χωρία ἰσάριθμων ἐργῶν τοῦ Γαληνοῦ τὰ ὁποῖα δέν ἔχουν προσεχθεῖ στήν ἐρευνα. Στὸ πρῶτο (14. 77 [ἐκδ. C. G. Kühn]) πού ἀφορᾷ τήν ἐμπορία τοῦ πετροσέλινου παρέχεται ἡ ἐξῆς ἐνδιαφέρουσα

βάση τῆς διαθέσιμης ἐπιγραφικῆς μαρτυρίας ὁ ἴδιος δὲν ἔκαμνε καθόλου λόγο γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο ἐγκατάστασής τους κατὰ τὴν αὐτοκρατορική ἐποχὴ γιὰ τὴν ὁποία πιθανολογοῦσε μάλιστα κατὰ περιεργό τρόπο ὅτι ἡ μοναδική κοινότητα Ἰταλικῶν στὴ Μακεδονία ἦταν ἐκείνη τῆς Ἑδέσσης.³ Νεότερα ἐπιγραφικά εὐρήματα μετέβαλαν ριζικά τὴν εἰκόνα τὴν ὁποία μετέδιδε γιὰ τοὺς Ἰταλικούς τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας⁴ τὸ ἔργο τοῦ Hatzfeld. Εἰδικότερα σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ Θεσσαλονίκη ἦταν κυρίως μιὰ ἀποσπασματικά σωζόμενη ἀναθηματική ἐπιγραφή τοῦ 1. αἰ. μ.Χ. στὴν ὁποία ἀναφέρονται ἀπὸ κοινοῦ ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι] *Ῥωμαῖοι* πού ὀδηγήσῃ νεότερους ἐρευνητές σὺν δικαιολογημένο συμπέρασμα ὅτι, ὅπως σέ ἄλλες πόλεις τῆς Μακεδονίας, ἔτσι καὶ στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν αὐτοκρατορική ἐποχὴ ὑπῆρχε μιὰ σημαντική ἰταλική κοινότητα ὁργανωμένη σέ *conventus civium Romanorum*.⁵ Ἡ

πληροφορία: τὸ δὲ (sc. *πετροσέλινον*) ἐξ Ἡλείου πρότερον μὲν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πλείστον γε, καὶ σχεδὸν ἅπαν εἰς Θεσσαλονίκην, ἐκείθεν δ' ὡς Μακεδονικὸν ἐκφέρεται· σὺν δευτέρῳ (12. 170 [ἐκδ. C. G. Kühn]) ὁ Γαληνός, περιγράφοντας κάποιον ταξίδι τοῦ ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσία στὴν Ῥώμη, ἀναφέρει ὅτι ἐπλευσε ...πρότερον ἀπὸ Τρωάδος Ἀλεξανδρείας εἰς Λήμνον, ἐπιτυχῶν εἰς Θεσσαλονίκην ἀναγομένου πλοίου...

3. Βλ. J. Hatzfeld (Σημ. 2), 148.

4. Σχετικὰ μὲ τῆς παροικίας τῶν Ἰταλικῶν στίς ἄλλες μακεδονικές πόλεις (ἐκτός τῆς Θεσσαλονίκης) ὡς τὴ δημοσίευση τῆς συνθετικῆς μελέτης γιὰ τὴ ρωμαϊκὴ μετανάστευση στὴ Μακεδονία πού ἐξαγγέλλεται στὴν ἐργασία τοῦ Ἀ. Ριζάκη (Σημ. 6) 513, σημ. 7 βλ. προσωρινὰ Δ. Κανατσούλης, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, *Μακεδονικά* 4 (1960), 264-5, Α. J. N. Wilson, *Emigration from Italy in the Republican Age of Rome*, 1966, 150-1 ὁ ὁποῖος ὁμῶς, παρὰ τὴν αὔξηση τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὕλικου —βλ. παρακάτω—, δὲν ἀσχολεῖται μὲ τοὺς Ἰταλικούς τῆς Θεσσαλονίκης), F. Papazoglou, *Quelques aspects de l'histoire de la province de Macédoine*, ANRW II 7.1 (1979), 356-7 καὶ Α. Tatakis, *Ancient Beroea. Prosopography and Society*, Athens 1988, 437 κ.ἐξ. εἰδικὰ γιὰ τὴ Βέροια.

5. Βλ. Ch. Edson, *Macedonica*, HSCIPh 51 (1940), 131 (= IG X 2 1, 32): Ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι] / *Ῥωμαῖοι* ἐπὶ ἱερέως καὶ ἀγωνοθέτου Λυτ[οκράτορος Καίσαρος Θεί]ου νιού [Θεοῦ Σεβαστοῦ] Γαίου / Ἰουλίου [- - - - - ἱερέ]ως Διδός // ⁵ Ἐλευθερίου καὶ Ῥώμης Ζωῖλου, / φύσει δὲ - - - - - ἱερέ]ως Ἀντ[ιδότου] τοῦ - - - - - ἱερέ]ως, Ῥώμης / καὶ Ῥω[μαίων] Διονυσιοδώρου τοῦ Ἰλ[άδου] πολιταρχοῦντων // ¹⁰ Ἐπι[τήτου] τοῦ - - - - - ἱερέ]ως Σω - - - - -). Περιέργως ὁ Ch. Edson καὶ ἡ F. Papazoglou (Σημ. 4), 357, μολονότι ἀντιλαμβάνονται τὴ σημασία τῆς ἐπιγραφῆς γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἰταλικῆς κοινότητος τῆς πόλης, δὲν ἀναφέρονται οὔτε πολὺ περισσότερο ἀνασκευάζουν τῆς ἀπόψεως τοῦ Hatzfeld, ὅπως ὁ Ἀ. Ριζάκης (Σημ. 6), 513. Σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγηση τῆς ἐνδιαφέρουσας αὐτῆς ἐπιγραφῆς ἔχουν διατυπωθεῖ διαφορετικὲς ἀπόψεις ἀπὸ τοὺς μελετητές. Ἔτσι ὁ Ch. Edson (βλ. IG X 2 1, 32) τὴ χρονολογεῖ πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1. αἰ. μ.Χ., ἐνῶ ἡ F. Papazoglou, ὁ.π., 328 (βλ. ὁμῶς σ. 357) πιθανολογεῖ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου, λόγω προφανῶς τῆς παρουσίας σέ αὐτὴν τοῦ ἱερέως καὶ ἀγωνοθέτου τοῦ Αὐγούστου. Ὡστόσο ἡ λατρεία τοῦ Αὐγούστου μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ καὶ μετὰ τὸν θάνατό του, ὅπως προκύπτει λ.χ. ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή IG X 2 1, 133 μετὰ τὴν ἐπαναχρονολόγησή της

ζωή καί ἡ δράση τῶν μελῶν τῆς κοινότητος αὐτῆς καί συνακόλουθα ἡ ἱστορία τῆς φωτίστηκαν ἀκόμη περισσότερο χάρις σέ μιά πρόσφατη μελέτη πού ἀξιοποίησε τό σύνολο τοῦ ἀξιόλογου σχετικοῦ (ἐπιγραφικοῦ) ὕλικου τό ὁποῖο εἶχε στό μεταξὺ συγκεντρωθεῖ. Σέ σχέση μέ τίς ἀπαρχές τῆς κοινότητος μάλιστα ἡ μελέτη διαπίστωνε ὅτι, ἀντίθετα ἀπό ὅ,τι πίστευε ὁ Hatzfeld, οἱ πρῶτες ἐγκαταστάσεις μεμονωμένων *Ῥωμαίων* στή Θεσσαλονίκη θά ἔπρεπε νά χρονολογηθοῦν μετά τόν Μιθριδατικό πόλεμο κατά τά τελευταῖα κυρίως χρόνια τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς.⁶

μεταξὺ τῶν ἐτῶν 35-39 μ.Χ. (γιά τίς ἀλλεπάλληλες ἐπαναχρονολογήσεις τῆς ἐπιγραφῆς βλ. L. Robert, «Les inscriptions de Thessalonique», *RPh* 1974, 215 —πρῶτο τρίτο τοῦ 1. αἰ. μ.Χ.— καί ὁ J. Touratsoglou, *Die Münzstätte von Thessaloniki in der römischen Kaiserzeit*, Berlin - N. York 1988 [AMGS, XII], 10 σημ. 41 πρὸς. SEG 38, 691 —μεταξὺ τῶν ἐτῶν 35-9). Τελευταῖα ὁ H. Lee Hendrix πού ξαναμελέτησε τήν ἐπιγραφή στό πλαίσιο τῆς διδ. διατριβῆς του *Thessalonians honor Romans*, Diss. Harvard 1984, 366-386 προτείνει γιά τοὺς στίχους 5-7 τῆς ἐπιγραφῆς τίς συμπληρώσεις ...Γαῖον / Ἰουλίον [Ῥομητάλκου ἡρεβέως Διός //⁵ Ἐλευθερίου Ζωῖλον ? τοῦ Ζηῶντος, / φήσει δ[ὲ] Λυσιπόνου ? τῶν θεῶν] ... καί, ἀφοῦ ταυτίζει τόν ἱερέα τοῦ Διός Ἐλευθερίου μέ τόν πολιτάρχην Ζωῖλον τοῦ Ζωῖλου τοῦ Λυσιπόνου τῆς προαναφερθεῖσης ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς *IG X 2 1, 133* τοῦ γνωστοῦ δυνάστη τῶν Θρακῶν Γ. Ἰουλίου Ρομητάλκῃ δέχεται τήν ἴδια χρονολόγηση καί γιά τήν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή *IG X 2 1, 32*. Οἱ προτεινόμενες συμπληρώσεις τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱερέως εἶναι, ὡστόσο, προβληματικές· καί τοῦτο ὄχι μόνο γιατί τό ὄνομα τοῦ ἱερέως σῶζεται πολὺ ἀποσπασματικά ἀλλὰ καί ἐπειδὴ α) τό ὄνομα Ζωῖλος εἶναι πολὺ σῆνηθες στίς ἐπιγραφές τῆς Θεσσαλονίκης καί β) τό ὄνομα τοῦ πατέρα τοῦ πολιτάρχῃ τῆς *IG X, 2 1, 133* μέ τόν ὁποῖο ὁ H. Lee Hendrix θέλει νά ταυτίσει τόν ἱερέα εἶναι Ζωῖλος καί ὄχι Λυσιπόνος. Ὁ ἴδιος μελετητής, δ.π., 41, προτείνει ἐπίσης τίς ἀκόλουθες συμπληρώσεις γιά τήν ἀποσπασματικὰ σωζόμενη ἐπιγραφή *IG X 2 1, 33*, στήν ὁποία ἐπίσης ἀναφέρονται συμπτωματικοί: [Ἡ πόλις ? καί οἱ] συμπτωματοειδόμενοι καί οἱ / παροικοῦντες? *Ῥωμαῖοι* ^{vv} [M. Ἀντωνίω?] / [καί Γ. Καίσαρι] [ν] ἐργεῖταις καί σωτήρησι?, ἐνῶ ὁ Edson παραιτεῖται ἀπό ὁποιαδήποτε συμπλήρωση καί περιορίζεται νά χρονολογήσῃ καί τήν ἐπιγραφή αὐτή πρὶν ἀπό τά τέλη τοῦ 1. αἰ. μ.Χ. Ἡ ἐξαιρετικά ἀποσπασματικὴ κατάστασίς της δέν παρέχει, κατά τή γνώμη μου, καμία δυνατότητα γιά πειστικὴ συμπλήρωσή της.

6. Ἀ. Δ. Ριζάκης, «Ἡ Κοινότης τῶν Συμπτωματοειδόμενων Ῥωμαίων τῆς Θεσσαλονίκης καί ἡ ρωμαϊκὴ οἰκονομικὴ διείσδυσις στήν Μακεδονία», *Ἀρχαία Μακεδονία* IV 1983, Θεσσαλονίκη 1986, 511 κ.ἑξ. ἰδιαίτερα 514-5. Στό δικαιολογημένο αὐτό συμπέρασμα κατέληξε στηριζόμενος στίς ἐξῆς κυρίως ἐπιγραφές: Ch. Avezou - Ch. Picard, *Inscriptions de Macédoine et Thrace*, *BCH* 37 (1913), 125-7 καί 131-4 (γιά τή σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. Ἀ. Ριζάκης, δ.π., σημ. 13), *IG X 2 1, 124* (a. 42-32 ante Chr.) καί 113 (ca. 23-22 ante): γιά τίς ἄλλες ἐπιγραφικὰ μαρτυρίες τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς βλ. Ἀ. Ριζάκης, δ.π. 515, σημ. 12-18. Τά χωρία τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κικέρωνα μέ τόν Ἀττικὸ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης, στά ὁποία ἀναφέρονται ἀπελεύθεροι ἐπιφανῶν Ῥωμαίων, ὅπως λ.χ. κάποιος Caecilius Trypho, πιθανότατα ἀπελεύθερος τοῦ Ἰππεία καί τραπεζίτη Q. Caecilius (βλ. Ad Att. III, 8), καί ἕνας ἀπελεύθερος τοῦ Κράσ-

Τά ελάχιστα νέα επιγραφικά εύρηματα που σχετίζονται με τις πρώτες φάσεις της ιστορίας της Ιταλικής κοινότητας της πόλης⁷ όχι μόνο ενισχύουν το συμπέρασμα αυτό, αλλά παράλληλα δείχνουν ότι ο αριθμός των Ιταλικής καταγωγής μόνιμα εγκατεστημένων μεταναστών στη Θεσσαλονίκη κατά τα τέλη της ρεπουμπλικανικής ή τις αρχές της αυτοκρατορικής εποχής θα πρέπει να ήταν μεγαλύτερος από ό,τι συνήθως υποθέτουμε εξ αιτίας της έλλειψης μαρτυριών. Την αφορμή για την τελευταία αυτή παρατήρηση δίνει μία δίγλωσση (συνταγμένη στα λατινικά και ελληνικά) αναθηματική επιγραφή (τέλη του 1. αϊ. π.Χ. / αρχές του 1. αϊ. μ.Χ.) που δημοσιεύτηκε πρόσφατα και στην οποία καταγράφονται οι ευεργεσίες μιας Ιταλικής ονόματι *Avia A.f. Posilla*, δηλ. ή επισκευή του τοπικού ναού της Ίσιδος και ή κατασκευή σέ αυτόν ενός προνάου:⁸ και μόνο το γεγονός ότι στην επιγραφή χρησιμοποιείται παράλληλα με την ελληνική ή λατινική, προφανώς για να γνωστοποιηθούν οι ευεργεσίες σέ όσο το δυνατό ευρύτερο κοινό, προϋποθέτει ότι ο αριθμός των Ιταλικών της Θεσσαλονίκης στην εποχή του Αυγούστου, όποτε και έδρασε ή αναθέτρια, θα πρέπει να υπήρξε σημαντικός.

Η δημοσιευόμενη εδώ για πρώτη φορά δίγλωσση (ελληνικά-λατινικά) αναθηματική επιγραφή της ίδιας πλούσιας Ιταλικής, στην οποία αποτυπώνονται ανάλογες ευεργεσίες της προς την πόλη, αποτελεί ένα διαφωτιστικό κείμενο από πολλές απόψεις, κυρίως όμως επειδή συνιστά μία ακόμη ασφαλή αφετηρία για την μελέτη της ζωής των πρώτων Ιταλικών στην πόλη και των δεσμών που ανέπτυξαν με τη νέα τους πατρίδα. Ιδιαίτερη σημασία προσλαμβάνει, ωστόσο, και εξαιτίας της γλωσσικής μορφής στην οποία είναι συντεταγμένη: οι δίγλωσσες ιδιωτικές αναθηματικές επιγραφές Ιταλικών τόσο στη Θεσσαλονίκη⁹ όσο και στίς άλλες πόλεις της ελληνικής Ανατολής

σου (βλ. δπ.π., III, 15) δέν παρέχουν καμία βάσιμη πληροφορία σέ ό,τι αφορά τούς Ιταλικούς της Θεσσαλονίκης, εφόσον δέν είναι σαφές αν τά πρόσωπα αυτά είχαν εγκατασταθεί μόνιμα στην πόλη· βλ. ήδη J. Hatzfeld (Σημ. 2), 57, σημ. 1.

7. Εκτός των δύο δίγλωσσων αναθηματικών επιγραφών της Πόσιλλας μέ τις εγκαταστάσεις των Ιταλικών κατά την ρεπουμπλικανική εποχή συνδέεται μία ακόμη δίγλωσση αναθηματική επιγραφή του 1. αϊ. π.Χ. βλ. παρακάτω σημ. 31.

8. Έ. Τρακοσοπούλου, 'Από την κοινωνία της Αρχαίας Θεσσαλονίκης, 'Αρχαία Μακεδονία V 1988, Θεσσαλονίκη 1994 τόμ. III, 1542: *A Isi / Posilla Avia A(uli) f(ilia) / aedem reficiunt(dam) / et pronaium faci / undum cur(avit) de suo // B Εἰσίδι / Πόσιλλα Ἀνία / Αὔλου θυγάτηρ τόν / ναόν ἐπεσκεύασεν / καί τὸ προνάϊον ἐπόη/σεν ἐκ τοῦ ἰδίου*. 'Η επιγραφή βρέθηκε στο δυτικό νεκροταφείο της πόλης.

9. 'Από την Θεσσαλονίκη μου είναι γνωστές οι έξις δίγλωσσες αναθηματικές επιγραφές: IG X 2 1, 380 (του 2. αϊ. μ.Χ.), 666 (του 2./3. αϊ. μ.Χ.) 723 (του 2./3. αϊ. μ.Χ.), 878 (του 1. αϊ. π.Χ.): 'Αρχ. Δελτ. 23, 1968, Χρονικ. 326 (= AE 1972, 563 πρβλ. Bull. épigr. 1970, 368): 'Αρχ. Δελτ. 24, 1969, Χρονικ. 300 (= AE 1982, 856)· και ή αναφερόμενη στην προηγούμενη σημείωση επιγραφή. Για την χρήση της λατινικής

εἶναι σπάνιες καί, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζω, πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη περι-
πτωση ὅπου τὸ ἴδιο πρόσωπο συντάσσει δύο ἀναθήματα μέ διαφορετικὴ σειρὰ
γλωσσῶν, προφανῶς ἐσκεμμένα, ὅπως ἀναλυτικὰ θὰ συζητηθεῖ παρακάτω
(βλ. σ. 112f.).¹⁰

* * *

Ἡ νέα ἐπιγραφή περισυνελέγη τυχαῖα στὰ Λουτρά Σέδες καὶ εἰδικότερα
στὴ θέση τοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος τῶν ἱαματικῶν λουτρῶν τῆς περιό-
δου τῆς τουρκοκρατίας, τὰ ὅποια σώζονται ὡς σήμερα,¹¹ εἶναι δέ γραμμένη
πάνω στὴν πρόσθια πλευρὰ ἐνός μπλόκ μαρμάρου.¹² Τὸ κείμενό της ἔχει ὡς
ἑξῆς (βλ. φωτ. ἀρ. 1):

- Αὐτοκράτορι Καίσαρι θεοῦ υἱῶι
Σεβαστῶι καὶ Ἡρακλεῖ καὶ τῇ πόλει
Ἀυία Αὐλοῦ θυγάτηρ Πόσιλλα τὸν
4 ναὸν καὶ τὰ θερμὰ καὶ τὴν δεξαμενὴν
καὶ τ[ῆς] περὶ[κειμένης] στοῶς τῶι ἴδατι ἐκ τοῦ ἰδίου

Imp • Caesari • Divi • f • Pont • Max
et Herculi et civitati Thessalonicensium
8 Avia A. F. Posilla • aedem • aquas piscinam • et
porticus circa piscinam ^{vacat} de suo

Τὸ ἀξίωμα τοῦ pontifex maximus ποὺ φέρει ὁ Αὐγουστος δείχνει ὅτι ἡ

στὴν ἐπαρχία τῆς Μακεδονίας βλ. τελευταῖα A. Rizakis, *Le grec face au latin. La paysage linguistique dans la peninsule balkanique sous l'empire*, Comm. Hum. Litt 104, 1994, 381 κ.ἑξ. ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

10. Γιὰ τὴ σειρὰ τῶν γλωσσῶν στίς δίγλωσσες συνταγμένες στὰ λατινικά καὶ ἑλληνικά ἐπιγραφές βλ. F. Zilken, *De Inscriptionibus Latinis Graecis Bilinguibus Quaestiones Selectae*, Bonnae 1909, 63 κ.ἑξ. (de ordine linguarum) καὶ V. Bassler, *Die griechisch-lateinisch bilingualen Inschriften*, Prag 1934, 31 κ.ἑξ. καὶ J. Touloumakos, *Bilingue Weihinschriften*, (βλ. παρακάτω σ' αὐτὸν τὸν τόμο).

11. Γιὰ τὰ λουτρά αὐτά βλ. Γ. Βελένης καὶ ἄλλοι, Κτίρια ἱστορικοῦ ἐνδιαφέ-
ροντος σέ ἱαματικές λουτρικὲς ἐγκαταστάσεις τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου, 2. *Συνέδριο γιὰ τὰ Θερμομεταλλικά Νερά*, Θεσσαλονίκη 1990, 484-500 ἰδιαίτερα 490-1. Τὸν καθ. κ. Γ. Βελένη ποὺ ἐντόπισε τὴν ἐπιγραφή καὶ μοῦ παρέσχε τὴν πληροφορία εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

12. Ἡ ἐπιγραφή φυλάσσεται στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης μέ Ἀρ. Εὐρε-
τηρίου 15167. Οἱ διαστάσεις τοῦ μπλόκ εἶναι 0,41 μ. ὕψος, 0,96 μ. πλάτος καὶ 0,23 μ. πάχος. Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων κυμαίνεται μεταξύ 0,040 μ. καὶ 0,025 μ. Οἱ πρῶτοι στίχοι τόσο τοῦ ἑλληνικοῦ ὅσο καὶ τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ὅπου ἀναφέρεται τὸ ὄνο-
μα τοῦ αὐτοκράτορα, εἶναι γραμμένοι μέ τὰ μεγαλύτερα γράμματα. Τὰ διάστιχα κυ-
μαίνονται ἀπὸ 0,015 μ. ἕως 0,010 μ. Μεταξὺ τῶν δύο κειμένων παρεμβάλλεται κενὸς
χώρος 0,030 μ. Τὴν Ἐφορὰ τῆς ἸΣΤ' Ἐφορίας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαι-
οτήτων κ. Ἱ. Βοκοτοπούλου (†) εὐχαριστῶ γιὰ τὴν ἄδεια δημοσίευσης τῆς ἐπιγραφῆς.

δραστηριότητα της Πόσιλλας θά πρέπει νά χρονολογηθεῖ μεταξύ τοῦ 12 π.Χ. καί τοῦ 14 μ.Χ.¹³

Ὅπως συμβαίνει καί μέ ἄλλες δίγλωσσες ἐπιγραφές οἱ τίτλοι καί τὰ ἀξιώματα τοῦ αὐτοκράτορα μεταγράφονται στό ἑλληνικό κείμενο πλήρως, ἐνῶ στό λατινικό ἀποδίδονται μέ συντομογραφίες. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ παράλειψη τοῦ ἀξιώματος τοῦ *pontifex maximus* ἀπό τό ἑλληνικό κείμενο, γιά τό ὅποιο, ὥστόσο, μοῦ εἶναι δύσκολο νά βρῶ μιᾶ ἀναγκαστική ἐρμηνεία. Μεταξύ τῶν δίγλωσσων ἐπιγραφῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου ἀπό ἄλλες πόλεις ἐντοπίζονται τόσο παραδείγματα μέ τήν ἑλληνική ἀπόδοση ἀρχιερεὺς μέγιστος ὅσο καί παραδείγματα χωρὶς αὐτή, ὅπως συμβαίνει λ.χ. μέ δύο ἐπιγραφές ἀπό τήν Ἔφεσο.¹⁴ Οἱ διαφοροποιήσεις θά μπορούσαν συνεπῶς νά ὀφείλονται στή σχολαστικότητα τοῦ συντάκτη τοῦ ἐκάστοτε κειμένου, πού πάντως δέν φαίνεται νά χαρακτηρίζει τή δική μας περίπτωση, ἂν κρίνουμε ἀπό τό ὅτι ἀκόμη καί στή λατινική ἐκδοχή παραλείπονται ἐπίσημοι τίτλοι καί ἀξιώματα τοῦ Αὐγούστου, ὅπως π.χ. *tribunus plebis* ἢ *imperator*.

Ἡ σημασία τοῦ νέου εὐρῆματος ὡς πηγῆς γιά τήν ἱστορία τῆς οἰκογένειας τῶν Αννίων καί γενικότερα τῆς κοινότητος τῶν Ἰταλικῶν τῆς πόλης θά μᾶς ἀπασχολήσουν παρακάτω. Προηγουμένως θά πρέπει νά συζητηθοῦν δύο

13. Βλ. D. Kienast, *Römische Kaisertabelle*, Darmstadt 1990, 64.

14. Βλ. π.χ. I. Ephesos, 1522 (τοῦ 6/5 π.Χ.): *Imp. Caesar Divi f. Aug. cos. XII. tr. pl. XVIII. pontifex / maximus ex reditu Dianae fanum et Augusteum muro / muniendum curavit C. Asinio [Gallo pro cos.], curatore / Sex Lartidio leg. / Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ θεοῦ υἱὸς Σεβαστὸς ὑπάτος τὸ ιβ', δημορχικῆς ἐξουσίας τὸ ιη' // [ἐκ] τῶν ἱερῶν τῆς θεοῦ προσόδων τὸν ^{vac} νεῶ ^{vac} καί τὸ Σεβαστήιον τιχισθῆναι προενοήθη / ἐπὶ ἀνθυπάτου Γαίου Ἀσινίου Γάλλου ἐπιμελεία Σέξτου Λαρτιδίου πρεσβευτοῦ (ἀποκατάσταση τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀρτεμείου ἀπὸ τὸν Αὐγουστο) καί D. Knibbe - M. Büyükkolancı, *JÖAI* 59, 1989, Hauptblatt, 43-5 = SEG 1989, 1210 (τοῦ 11-14 μ.Χ.): *Basilicam Dianae Ephesiae et Imp. Caesari divi f. / Augusto pontifici maximo tribunicia potestate XXX... / cos. XIII imp. XX patri patriae et Tiberio Caesari Augusti / f. tribunicia potestate ... cos. II imp. ... et civitati / Ephesiorum C. Sextilius P. f. Vot(uria) Pollio cum Ofillia A. f. / Cor(elia) Bassa uxore sua et C. Ofillio A. f. Cor(nelia) Proculo f. // suo ceterisque leibereis suis d.s.p. faciendum curavit / Βασιλικὴν στοάν Ἀρτέμιδι Ἐφεσίου καὶ αὐτοκράτορι Καίσαρι Θεοῦ / υἱῷ Σεβαστῷ ἀρχιερεὶ μεγίστῳ, δημορχικῆς ἐξουσίας τὸ λ', ὑπάτῳ τὸ / ιγ', αὐτοκράτορι τὸ κ', πατρὶ πατρίδος καὶ Τιβερίῳ Καίσαρι Σεβαστοῦ υἱῷ / κλπ. - Ὁ καθ. F. Gschnitzer, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ γιά τήν πρότασή του, θεωρεῖ ὅτι ἡ αἰτία γιά τήν παράλειψη τοῦ ἀξιώματος στή νέα ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ σέ τεχνικούς λόγους καί εἰδικότερα σέ σφάλμα τοῦ χαράκτη ὁ ὁποῖος γράφοντας τήν τελευταία συλλαβὴ τῆς λέξης *Sebastōi* ἐξέλαβε ὅτι ἔγραψε τήν τελευταία συλλαβὴ τῆς λέξης *μεγίστῳ*, μέ ἀποτέλεσμα νά παραλείψει τὸν τίτλο ἀρχιερεὺς μέγιστος πὺν ὑπῆρχε στό ἀρχικό κείμενο. Τὰ παράλληλα ἀπὸ τήν Ἔφεσο δείχνουν, ὥστόσο, ὅτι ἡ παράλειψη τῶν τίτλων ἢ τῶν ἀξιωμάτων στίς δίγλωσσες ἐπιγραφές θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ σέ γενικότερους συνειδητούς λόγους.**

προβλήματα πού θέτουν τά δεδομένα τῆς ἐπιγραφῆς. Τό πρῶτο ἀφορᾷ τό εἶδος καί τή χρήση τῶν δαπανηρῶν κατασκευῶν τῆς πλούσιας Ἱταλικῆς, τό δεύτερο τή στάση τῆς ἀπέναντι στό ἑλληνικό περιβάλλον καί τά κίνητρα τῶν δωρεῶν τῆς. Ὅρισμένες περαιτέρω παρατηρήσεις πού προκύπτουν ἀπό τήν ἐρμηνεία τοῦ εὐρήματος καί ἀφοροῦν τήν τοπική ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, εἰδικότερα δέ τό πολυζητημένο πρόβλημα τῆς προέλευσης τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης καί ἐκεῖνο τῶν ὁρίων τοῦ κυριαρχικοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης θά συζητηθοῦν σέ ἐπίμετρο στό τέλος τῆς ἐργασίας.

* * *

Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό εἶδος τῶν οἰκοδομικῶν ἔργων πού χρηματοδότησε ἡ Πόσιλλα θά πρέπει ἐξαρχῆς νά διευκρινισθεῖ ὅτι αὐτά συνδέονταν μέ θερμές-ιαματικές πηγές. Τοῦτο προκύπτει καταρχήν ἀπό τή λέξη *θερμιά* ἡ ὁποία φέρει τήν παραπάνω σημασία (μόνη τῆς ἢ ἀπό κοινοῦ μέ τίς λέξεις *ἕδατα*, *λουτρά*) σέ γραμματειακές καί ἐπιγραφικές μαρτυρίες. Ἐτσι λ.χ. τή χρησιμοποιοῦν ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Στράβων καί ὁ Πλούταρχος, ὅταν ἀναφέρονται στά ἱαματικά λουτρά τῆς Αἰδηψοῦ¹⁵ ἢ ὁ συντάκτης τῆς γνωστῆς ἐπιστολῆς πού ἀπέστειλε ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ Ἀδριανός στήν Προῦσα τῆς Βιθυνίας μεταξὺ τοῦ 119-138 μ.Χ., γιά νά περιορισθοῦμε σέ ὁρισμένα μόνο παραδείγματα.¹⁶ Ἡ σημασία αὐτή ἐπιβεβαιώνεται, ἄλλωστε, καί ἀπό τή λατινική ἀπόδοση *aquas*, μέ τήν ὁποία δηλώνονται στή λατινική γραμματεία οἱ ἱαματικές πηγές.¹⁷

Ὅτι τά ἀναφερόμενα στήν ἐπιγραφή κτίσματα συνδέονται μέ θερμές ἱαματικές πηγές προκύπτει ἐπίσης ἀπό τό ὄνομα τοῦ Ἡρακλῆ στόν ὁποῖο παράλληλα μέ τόν αὐτοκράτορα Αὔγουστο καί τήν πόλη τά ἀναθέτει ἡ Πόσιλλα. Τήν ἀνάθεση δικαιολογεῖ τό ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ὑπῆρξε μεταξύ ἄλλων

15. Βλ. Ἀριστοτέλ., *Μετεωρ.* 336 α (διό καί τὰ θερμά τὰ περὶ τήν Αἰδηψόν ...)· Στράβων, 9, 425 (κεῖται δέ κατὰ Αἰδηψόν τῆς Εὐβοίας, ὅπου τὰ θερμά τὰ Ἡρακλέους...) καί Πλούταρχος, Σύλλας, 26 (διαπλεύσας οὖν [sc. Σύλλας] εἰς Αἰδηψόν ἐχρήτο τοῖς θερμοῖς ὕδασι...), πρβλ. τήν ἐπιτάφια ἐπιγραφή τοῦ Διογενιανοῦ ἀπό τή Νεικομήδεια *IG XII 9*, 1240, ὅπου λέγεται ...παρήμην θερμοῖς λουτρῶσασθαι Αἰδέψου.

16. Βλ. *I. Prusa ad Olympon*, ἀρ. 4 πρβλ. τήν ἐπιτάφια ἐπιγραφή τοῦ Ἑρμογένη ἀπό τήν Προῦσα *IG II/III² 10116* (= *I. Prusa ad Olympon* σ. 66) τοῦ 2./3. αἰ. μ.Χ. στ. 3-4 (Πρὸς πατρίς / ἢ Νυμφῶν νεόθ]εν θερμά λουτρά χέει). Ὡς θερμά ὕδατα ἀναφέρονται ἐπίσης τὰ ἱαματικά ὕδατα τῆς Παντάλιας στό γνωστό αἶτημα τοῦ χωριοῦ τῶν Σκαπτόπαρων (Θράκη) πρὸς τόν Γορδιανό τόν Γ' τό 238 μ.Χ. βλ. τελευταία P. Herrmann, *Hilferufe aus römischen Provinzen*, Hamburg 1990 (Sitzung der Joachim Jungius-Gesellschaft d. Wiss. e.v. Hamburg, 9, 1990 Heft 4), 18, στ. 24 καί 51. Γιά μιὰ χρήσιμη ἐπισκόπηση τῶν ἀρχαιολογικῶν καί γραπτῶν μαρτυριῶν πού ἀναφέρονται σέ ἱαματικές πηγές κατὰ τήν ἀρχαιότητα βλ. A. Krug, *Heilkunst und Heilkult. Medizin in der Antike*, München 1985, 172-187.

17. Βλ. *TLL s.v. aquae* 3 a (fontana).

προστάτης τῶν θερμῶν πηγῶν καὶ λουτρῶν, ὅπως συνάγεται λ.χ. ἀπὸ τῆς λαματικές πηγῆς τῶν Θερμοπυλῶν ἢ τῆς Αἰδηψοῦ, γιὰ τῆς ὁποῖες μάλιστα ὁ Στράβων χρησιμοποιεῖ τὴν ἔκφραση *τὰ θερμὰ τὰ Ἡρακλέους*.¹⁸ Στόν ἴδιο θεὸ θά πρέπει νὰ εἶχε ἀφιερῶσει ἡ ἀναθήτρια καὶ τὸν ναὸ πού ἔχτισε σὸ χῶρο τῶν πηγῶν. Ἀσαφές εἶναι, ὥστόσο, ἂν ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα ναὸ ἢ γιὰ ἓνα παρεκκλήσι, ὅπως μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσουμε ὁρισμένες γραμματειακές μαρτυρίες τῶν δρων ναὸς καὶ *aedes* ἀντίστοιχα.¹⁹

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρῆση τῶν ἐπιμέρους κτισμάτων πού ἀναθεῖται ἡ Πρόσλλα εἶναι δύσκολο νὰ καταλήξει κανεὶς σὲ βέβαια συμπεράσματα, ἐφόσον δὲν διαθέτουμε ἀρχαιολογικά κατάλοιπα γιὰ τὴν ταύτισή τους, θά μπορούσαν ὁμως νὰ διατυπωθοῦν ὁρισμένες ὑποθέσεις. Ἔτσι λ.χ. τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ λέξη *δεξαμενὴ* χρησιμοποιεῖται ἀπὸ συγγραφεῖς τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς μὲ τὴν ἔννοια τοῦ λουτήρα (τῆς πισίνας) λαματικῶν λουτρῶν, καθιστᾷ πιθανότερη τὴν ἄποψη ὅτι ἐδῶ ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μία πισίνα (*calida piscina*) παρὰ μὲ μία κιστέρνα. Τὸ κτίσμα θά μπορούσε μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ νὰ παραλληλισθεῖ πρὸς τῆς *κολυμβήθρες* πού ἔχτισε ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς στὶς λαματικές πηγῆς τῶν Θερμοπυλῶν.²⁰ Μία τέτοια ἐρμηνεῖα ἐνισχύει ἐξάλλου τὸ ὅτι ἡ *δεξαμενὴ* ἀποτελοῦσε ἀναπόσπαστο οἰκοδομικὸ σύνολο μὲ τῆς ἀναφερόμενες στὴν ἐπιγραφή στοές, ὅπως σαφῶς προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔκφραση ...*τ[ά]ς περι- [κειμένης] στοάς τῶι ὕδατι* ἰδιαίτερα δὲ τὴν λατινικὴ ἀπόδοσή της *porticus circa piscinam*. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ εἶναι προτιμότερο νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι αὐτὲς οἱ τελευταῖες χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴν ἀναψυχὴ καὶ ξεκούραση τῶν λουομένων παρὰ γιὰ ἄλλους λόγους, λ.χ. τὴν στέγαση καταστημάτων, ὅπως μαθαίνουμε ὅτι συνέβαινε μὲ τῆς στοές πού ἔχτισε σὲ ἰδιόκτητο ἀγρόκτημα, γειτονικό μὲ τὰ δημόσια λουτρά τῆς γενέτειράς του, ὁ Δίων Χρυσόστομος.²²

18. Βλ. Ἡρόδοτος, 8, 176, 3 γιὰ τῆς Θερμοπύλες, ὅπου ἀναφέρεται βωμὸς τοῦ Ἡρακλῆ, καὶ Στράβων, 9, 425 γιὰ τὴν Αἰδηψό. Γιὰ ἄλλες μαρτυρίες πού ἀποδεικνύουν τὴ σύνδεση τῆς λατρείας τοῦ Ἡρακλῆ μὲ θερμῆς-λαματικές πηγῆς βλ. Th. Corsten, *I. Apameia (Bithynien) und Phylai* (IK, 32), 138-140, 151-2 καὶ J. H. Croon, *Hot Springs and Healing Gods, Mnemosyne* 20, 1967, 225-245, ὅπου ἐξετάζονται παράλληλα οἱ λόγοι τῆς ὁσμῆς σύνδεσης τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ μὲ θερμῆς-λαματικές πηγῆς.

19. Βλ. ἀντίστοιχα *LSJ* ⁹ s.v. καὶ *TLL* s.v.

20. Γιὰ τὴν ὁρολογία καὶ τῆς σχετικῆς μαρτυρίας βλ. τελευταῖα I. Nielsen, *Thermae et Balnea. The Architectural and Cultural History of Roman Public Baths*, Århus 1990, 155 s.v. *piscina*. Γιὰ τὴν ἐνέργεια τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ βλ. Φιλόστρατος, Βίοι Σοφιστῶν 2, 1, 5 σ. 59, 30-32 Κ πρβλ. W. Ameling, *Herodes Atticus*, Hildesheim 1983 τόμ. I, 90.

21. Γιὰ τὴ συμπλήρωση βλ. *IGR* III, 364: ...*τὸν ναὸν κα[ὶ τὰ ἀγάλμα]τα, σὺν τοῖς περικειμέναις στοαῖς καὶ ἐργασ[τ]ηρίοις καὶ [παντὶ κόσμῳ] καθιερούσαντες ἀνέθηκαν* ἀπὸ τὴν Λυκία τοῦ 2. αἰ. μ.Χ.

22. Βλ. Δίων Χρυσόστομος, 46, 9: ...*ὅτι νῆ Δία τὰς στοάς ἐπὶ τῶν θερμῶν*

Θά μπορούσαμε βέβαια νά ἀναρωτηθοῦμε περαιτέρω ἂν τὰ παραπάνω κτίσματα, πού προφανῶς βρίσκονταν μέσα σέ ἰδιόκτητο κτῆμα τῆς πλούσιας Ἱταλικῆς (βλ. παρακάτω) ἀποτελοῦσαν τόν κύριο πυρῆνα εὐρύτερων ἐγκαταστάσεων οἱ ὁποῖες εἶχαν ἀνεγερθεῖ στό κτῆμα αὐτό. Ἕνα τέτοιο ἐρώτημα ὑποβάλλει κυρίως τό γεγονός ὅτι κτίσματα ὅπως ἡ δεξαμενή (piscina) ἢ οἱ στοές (porticus) εἶναι χαρακτηριστικά ἀθλητικῶν ἐγκαταστάσεων γνωστῶν μέ τόν ὄρο campus. Οἱ ἐγκαταστάσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους πού ὄχι σπάνια ἰδρύνονταν ἢ ὀργανώνονταν ἀπό ἰδιῶτες σέ ἐλεύθερα οἰκόπεδα ἐντός ἢ ἐκτός τῶν τειχῶν μᾶς πόλης μαρτυροῦνται, ἀπό ὅσο γνωρίζω, μόνο σέ πόλεις τῆς Ἱταλίας καί τῆς Δύσης ἤδη ἀπό τήν ὑστερη ρεπουμπλικανική ἐποχή.²³ Ἐντούτοις τό ὅτι στήν σχολιαζόμενη ἐπιγραφή δέν γίνεται ρητά λόγος γιά campus, ὅπως σέ ὅλα τὰ σχετικά λατινικά ἐπιγραφικά κείμενα, περιορίζει κατά πολύ τήν πιθανότητα ἡ οἰκογένεια τῶν Avii νά ὀργάνωσε καί νά χάρισε στήν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης ἕνα campus παρόμοιο μέ αὐτά πού γνωρίζουμε ἀπό τίς πόλεις τῆς Ἱταλίας καί τῆς Δύσης.²⁴

*ῥκοδόμηκα καί ἐργαστήρια· τοῦτο γάρ ἐστίν ὁ φασιν ἐνιοι ἀδικεῖσθαι ὑπ' ἐμοῦ τήν πόλιν. καί τινα πώποτε ἡ ἡμεῖς ἢ ἄλλος τις ἀνθρώπων ἐμέμψατο ἐν ἀγρῷ αὐτοῦ οἰκίαν οἰκοδομοῦντα; ...καίτοι πέντε μυριάδων ἐώνημαι τό χωρίον, τῷ παντὶ πλείονος τιμῆς τῆς ἀξίας. Τά καταστήματα αὐτά εἶναι προφανές ὅτι ἐκμεταλλευόταν ὁ ἴδιος ὁ Δίων, γεγονός πού προκάλεσε καί τίς ἀντιδράσεις τῶν συμπατριωτῶν του βλ. C. P. Jones, *The Roman World of Dio Chrysostom*, Cambridge Massachusetts 1978, 7.*

23. Γιά τίς σχετικές ἐπιγραφικές καί ἀρχαιολογικές μαρτυρίες βλ. ἐνδεικτικά τίς ἐργασίες τῶν H. Devijver - F. van Woutherghem, «Der 'campus' der römischen Städte in Italien und im Westen», *ZPE* 54, 1984, 195-206, «Neue Belege zum 'campus' der römischen Städte in Italien und im Westen», *ZPE* 60, 1985, 147-158 καί τελευταῖα «The 'campus' in the urban organisation of Africa and Sardinia: two examples Carthage and Carales», *L'Africa romana. Atti del X convegno di studio Oristano, 11- 13 dicembre 1992*, 1035-1060.

24. Μέ ἀνάλογες ἐγκαταστάσεις θά ἦταν ἐπίσης παρακινδυνευμένο νά συνδεθεῖ τό τοπωνύμιο τῆς Θεσσαλονίκης «Κάμπος» πού παραδίδεται προφορικά ἤδη ἀπό τόν 19. αἰ., ἐφόσον ἡ ἐρμηνεία του εἶναι προβληματική. Σύμφωνα μέ ὀρισμένους ἐρευνητές ἡ λέξη δήλωνε ἀπλῶς τὰ πεδινά τμήματα τῆς πόλης κατ' ἀντιδιαστολή προφανῶς πρὸς τήν Ἄνω πόλη βλ. π.χ. Δ. Δημητριάδη, *Τοπογραφία τῆς Θεσσαλονίκης κατά τήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας 1430-1912*, Θεσσαλονίκη 1983, 17 ἰδιαίτερα σημ. 22. Ἀντίθετα ὁ Γ. Θεοχαρίδης, «Ὁ ναός τῶν Ἀσωμάτων καί ἡ Rotonda τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης», *Ἑλληνικά* 13, 1954, 26-7 καί *Μακεδονικά* 15, 1975, 376 θεωρεῖ ὅτι ὁ «Κάμπος» ἦταν συνοικία γύρω ἀπό τήν Ροτόντα στό ὄνομα τῆς ὁποίας ὑποκρύπτεται ἡ ἀνάμνηση ἐνός campus martius, δηλ. ἐνός πεδίου στρατιωτικῶν ἀσκήσεων ἐκτός τῶν τειχῶν τῆς πόλης, καί ὅτι στή θέση του κτίσθηκε ἀργότερα τό Γαλεριανό συγκρότημα γεγονός πού προκάλεσε τήν μετατόπιση τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς Θεσσαλονίκης. Τήν ἀποψη τοῦ Θεοχαρίδη προεκτείνει τελευταῖα ὁ Μ. Vitti, *Τό πολεοδομικό σχέδιο τῆς Ἀρχαίας Θεσσαλονίκης καί ἡ ἐξέλιξί του*, ἀδμ. Διδ. διατρ. Θεσσαλονίκη 1990, 48 ὑποθέτοντας ὅτι αὐτή ἡ ἐδαφική ἔκταση ὀριοθετήθηκε κατά

Οί αναφερόμενες στή νέα επιγραφή εὐεργεσίες τῆς Πόσιλλας καθὼς καὶ ἐκεῖνες τῆς ἐπισκευῆς καὶ ἐπέκτασης τοῦ ναοῦ τῆς Ἰσιδος γιὰ τίς ὁποῖες κάνει λόγο ἡ ἄλλη ἤδη δημοσιευμένη ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τῆς πλούσιας Ἱταλικῆς (βλ. παραπάνω) θέτουν τὸ πρόβλημα τῆς στάσης τῆς ἀπέναντι στοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλον καὶ τῶν κινήτρων ποὺ τὴν ὥθησαν, προκειμένου νὰ προβεῖ σὲ αὐτές τίς δωρεές. Ἡ θεραπευτικὴ χρῆση τῶν ἱαματικῶν λουτρῶν ἀφενὸς καὶ ἡ σημασία τοῦ ναοῦ τῆς Ἰσιδος γιὰ τὴν Θεσσαλονίκη²⁵ ἀφετέρου ἀφήνουν ἀσφαλῶς νὰ διαφανεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς πρὸς τὴν πόλη καὶ τοὺς πολῖτες τῆς καὶ μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ ἡ συμπεριφορὰ τῆς Πόσιλλας θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ἀνάλογη πρὸς τὴν συμπεριφορὰ ἄλλων Ἱταλικῶν ποὺ στὰ χρόνια τοῦ Αὐγούστου συνέβαλαν μὲ τὸν πλοῦτο τους στὴν ἀνοικοδόμησι καὶ τὸν ἐξωραϊσμό τῶν πόλεων, ὅπου ἦταν μόνιμα ἐγκατεστημένοι. Τέτοιες λ.χ. εἶναι οἱ περιπτώσεις τῶν *Ρωμαίων* τῆς Μεσσηνίας, ποὺ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 15 π.Χ. καὶ 14 μ.Χ. προσέφεραν διάφορα σημαντικὰ χρηματικὰ ποσὰ γιὰ τὴν ἐπισκευὴ δημοσίων κτηρίων,²⁶ ἢ τοῦ L. Vaccius L. f. Labeo ποὺ τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ (2 π.Χ.-14 μ.Χ.) κατασκεύασε στὴ μικρασιατικὴ Κύμη ἓνα βαλανεῖο γιὰ τοὺς νέους τῆς πόλης, παραχώρησε ἓνα κτῆμα γιὰ τὴ συντήρησίν του καὶ ἐπισκεύασε τὸ γυμνάσιό της.²⁷ Ἡ πιὸ ἐντυπωσιακὴ περίπτωση εἶναι ἀσφαλῶς ἐκεῖνη τῆς οἰκογένειας τῶν Sextilii στὴν Ἐφεσο, πιθανόν μεταναστῶν ἀπὸ τὴ Δῆλο, ποὺ μεταξὺ τοῦ 11 καὶ τοῦ 14 μ.Χ. κατασκεύασαν ἓνα ὑδραγωγεῖο καὶ τὴν περίφημη βασιλικὴ στοὰ στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς ἀγορᾶς τῆς πόλης.²⁸

Θὰ μποροῦσε βέβαια νὰ ἀναρωτηθεῖ κανεὶς ἂν οἱ εὐεργεσίες τῆς Πόσιλλας δὲν ἀποτελοῦσαν ἀπλᾶ καὶ μόνον ἔκφραση τοῦ προσωπικοῦ τῆς ἐνδιαφέροντος πρὸς τὴν πόλη, ἀλλὰ παράλληλα ἀπέβλεπαν στοῦ νὰ μετριάσουν τίς ἀρνητικὲς ἐντυπώσεις ποὺ προκάλεσαν στὴν τοπικὴ κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης ἐνδεχόμενες συγκρούσεις τῆς οἰκογένειας τῶν Avii μὲ ὀρισμένους κύ-

---

τὴν παραμονὴ τοῦ στρατοῦ τοῦ Πομπηίου στὴ Θεσσαλονίκη. Τὴν ἐρμηνεῖα τοῦ Θεοχαρίδη θεωρεῖ ἀμφίβολη μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁ J.-H. Spieser, *Thessalonique et ses monuments du IVe au VIe siècle. Contributions à l'étude d'une ville paléochrétienne*, Paris 1984, 53 σημ. 155, κυρίως ἐπειδὴ προϋποθέτει μετατόπιση τῆς γραμμῆς τοῦ τείχους.

25. Βλ. F. Dunand, *Le culte d'Isis dans le bassin oriental de la Méditerranée*, Brill 1973, 52 κ.ἑξ. ὅπου οἱ σχετικὲς μαρτυρίες.

26. Βλ. L. Migeotte, «Réparation de monuments publics à Messène au temps d'Auguste», *BCH* 109, 1985, 605.

27. Βλ. I. Kyme, 19.

28. Στὶς σχετικὲς διγλωσσες ἐπιγραφές δηλώνεται ὅτι τὰ μνημειώδη ἔργα ἀφιερώνονταν στὴν προστάτιδα θεὰ τῆς Ἐφέσου, τὴν Ἀρτεμῖ, τὸν Αὐγουστο καὶ τὸν δῆμο τῶν Ἐφesiών. Τὴ δράση τῆς οἰκογένειας τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μαρτυροῦν οἱ ἑξῆς ἐπιγραφές: I. Ephesos, 402, 404-7, 3092 καὶ SEG 1989, 1210 (= D. Knibbe - M. Büyükkolancı, *JÖAI* 59, 1989, Hauptblatt, 43-5).

κλους της ἢ ἀκόμη καί τίς ἀρχές τῆς πόλης. Ἀπό ἐπιστολές καί λόγους τοῦ Κικέρωνα γνωρίζουμε ὅτι στά τέλη τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς σέ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας σημειώθηκαν πράγματι ἐντάσεις μεταξύ Ἰταλικῶν καί μεμονωμένων κατοίκων ἢ τῶν ἀρχῶν τους, ἐπειδὴ οἱ Ἰταλικοὶ ἐπέμεναν νά κατάσχουν ὑποθηκευμένα κτήματα τῶν τελευταίων λόγω ἀδυναμίας τους νά τοὺς ἐπιστρέψουν ὑψηλότοκα δάνεια πού τοὺς εἶχαν χορηγήσει.²⁹ Ὅτι μεταξύ τῶν Ἰταλικῶν τῆς Θεσσαλονικῆς θά πρέπει νά συμπεριλαμβάνονταν καί πρόσωπα πού ἀσκοῦσαν τραπεζιτικές καί χρηματοδοτικές δραστηριότητες εἶναι μία εὐλογία ὑπόθεση λόγω τοῦ ἐμπορικοῦ χαρακτήρα τῆς πόλης καί ἔχει ἤδη διατυπωθεῖ γιά τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας τῶν Arustii, τοὺς ὁποίους μάλιστα ὁ Μ. Rostovtzeff συνέκρινε πρὸς τοὺς διαβόητους τραπεζίτες πού ἔδρασαν στήν νότια Ἑλλάδα κατά τὴν ὕστερη ρεπουμπλικανικὴ ἐποχή, δηλ. τοὺς Cloatii (Γύθειο τῆς Λακωνίας) καί τοὺς Aufidii Bassi (Ἀθήνα, Δῆλος καί Τήνος).³⁰ Ὡστόσο μέ τὰ στοιχεῖα πού μᾶς παρέχουν τὰ δύο νέα ἐπιγραφικά εὐρήματα δέν μπορεῖ νά συναχθεῖ ἂν καί σέ ποιοῦ βαθμοῦ ὁ ἀναμφίβολα σημαντικὸς πλοῦτος τῆς Πόσιλλας³¹ καί κατ' ἐπέκταση τῆς οἰκογένειας τῶν Anii προέκυψε τουλάχιστον ἐν μέρει ἀπὸ τέτοιου εἶδους ἐπαγγελματικές δραστηριότητες, πολὺ περισσότερο μάλιστα πού τίποτε δέν ἀποκλείει τὸ μοναδικὸ γνωστὸ ἀκίνητό της, δηλ. τὸ κτῆμα μέ τίς λαματικές πηγές πού δωρίζει στήν πόλη, νά ἀποκτήθηκε μέ κανονικὴ ἀγορά, χάρις στό προνόμιο τῆς ἐγκτήσεως γῆς πού θά εἶχε παραχωρήσει στήν οἰκογένεια ἡ πόλη, ὅπως συμβαίνει ἄλλωστε καί ἄλλοι.³²

Ὅπως καί ἂν ἔχει πάντως τὸ πρᾶγμα τὰ αἰσθήματα πού ἀνέπτυξε ἡ

29. Βλ. ἐνδεικτικὰ Τ. R. S. Broughton, «Roman Landholding in Asia Minor», *TAPhA* 65 (1934), 210 κ.ἐξ. καί τελευταῖα R. Bernhardt, *Polis und römische Herrschaft in der späten Republik* (149-31 v.Chr.), Berlin - N. York, 196. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ὀρισμένες ἀπὸ τίς πόλεις αὐτές ἦσαν *civitates liberae*, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη (βλ. J. Tournatsoglou [Σημ. 5], 6 σημ. 10 μέ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία), γεγονός πού δημιουργοῦσε ἐμπλοκές, λόγω τῶν ἰδιαίτερων προνομίων τῶν πόλεων αὐτῶν, καί ἐπεμβάσεις τῶν ἀνθυπάτων.

30. Βλ. *The Social and Economic History of Hellenistic World II*, Oxford 1953², 764.

31. Ὅτι ὁ πλοῦτος αὐτός πού ἀβίαστα συνάγεται ἀπὸ τίς ἀναφερόμενες ἐνεργεσίες ἀνῆκε στήν Πόσιλλα προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔκφραση ἐκ τοῦ ἰδίου πού ἀπαντᾷ καί στὶς δύο ἀναθηματικές ἐπιγραφές της. Τὰ νομικά προβλήματα πού συνδέονται μέ τὴν φράση αὐτὴ εἶναι γνωστά γιά νά συζητηθοῦν ἐδῶ ἐκ νέου βλ. σχετικὰ R. van Bremen, «Women and Wealth», στὸν συλλογικὸ τόμο A. Cameron - A. Kuhrt, *Images of Women in Antiquity*, London - Camberra 1983, 230. Γιά τὴν οἰκοδομικὴ δραστηριότητα γυναικῶν σέ ἄλλες πόλεις τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως λ.χ. τὴν Ἐφεσο βλ. G. M. Rogers, *The Constructions of Women at Ephesos*, *ZPE* 90, 1992, 215 κ.ἐξ.

32. Βλ. ἐνδεικτικὰ J. Hatzfeld (Σημ. 2), 299 κ.ἐξ. καί τελευταῖα R. Bernhardt (Σημ. 25) 264.

Πόσιλλα μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἀπέναντι στό ἑλληνικό περιβάλλον της φαίνεται ὅτι κάθε ἄλλο παρὰ ἐχθρικά ἦσαν. Τή διαπίστωση αὐτή ἐπιτρέπει ἔμμεσα καί ἡ μελέτη τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῶν δίγλωσσων ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν της. Ἐντύπωση προκαλεῖ εἰδικότερα ἡ ἀλλαγὴ στή σειρά τῶν γλωσσῶν στίς ὁποῖες εἶναι συνταγμένες: ἀντίθετα δηλ. πρὸς τήν ἐπιγραφὴ τῆ σχετιζόμενη μέ τίς εὐεργεσίες πρὸς τόν ναό τῆς Ἰσιδος, στή νέα τό ἑλληνικό κείμενο προηγείται τοῦ λατινικοῦ. Τοῦτο συνιστᾷ μιὰ ἀπόκλιση, ἐφόσον οἱ Ἱταλικοὶ προτάσσουν κατὰ κανόνα στίς δίγλωσσες ἐπιγραφές τους τήν λατινική τῆς ἑλληνικῆς.³³ Ἡ ἐπιλογὴ αὐτή, πού ἀσφαλῶς δέν μπορεῖ νά εἶναι τυχαία, θά πρέπει νά ἐξηγηθεῖ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀναθέτριας νά ἐκφράσει ἔτσι σαφέστερα τοὺς ἰδιαίτερους συναισθηματικούς δεσμούς πού εἶχε ἀναπτύξει μέ τήν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης ὕστερα ἀπὸ μακροχρόνια παραμονή. Μέ τήν ἔννοια αὐτή εἶναι πιθανόν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ πού ἀφορᾷ τίς εὐεργεσίες πρὸς τόν ναό τῆς Ἰσιδος προέρχεται ἀπὸ μιὰ ἐποχὴ παλαιότερη ἐκείνης τῆς νέας ἐπιγραφῆς.³⁴

Οἱ δύο ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές τῆς Πόσιλλας, μολονότι ἀφήνουν ἀνοικτὰ ὁρισμένα προβλήματα πού ἀφοροῦν τίς πρωϊμότερες φάσεις τῆς οἰκογενειακῆς ἱστορίας τῶν Ἀνιῶ τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως ἐκεῖνα τῆς προέλευσης³⁵

33. Βλ. σημ. 9. Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τῇ Θεσσαλονίκῃ ἡ μοναδική ἄλλη δίγλωσση ἐπιγραφὴ, ὅπου τό ἑλληνικό κείμενο προηγείται τοῦ λατινικοῦ, εἶναι, ὅσο γνωρίζω, ἡ ἐπιτύμβια στήλῃ Ἀρχ. Δελτ. 1968 Χρονικά Β 2, 326 (*Gálie Ποπίλλιε χαιρε / καί σύ πολλά τις ποτ' εἶ / C · Popilii · salve · et · tu · quisque · es*). Τό σχῆμα τῶν γραμμάτων καθὼς ἐπίσης καί ἡ ἀπουσία τοῦ ἐπωνυμίου ἀπὸ τό ὄνομα τοῦ νεκροῦ (γιά τό θέμα αὐτό βλ. J. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki 1965, 19 καί τοῦ ἴδιου, «On the Chronology of the Cognomen in the Republican Period», *Actes du Colloque international sur l'onomastique latine*, Paris 1977, 63-70) ἐπιτρέπουν τή χρονολόγησή της στόν 1. αἰ. π.Χ. καί πάντως πρὶν ἀπὸ τήν αὐγουσταία περίοδο. Τό ὄνομα γένους Ποπίλλιος μαρτυρεῖται στή Θεσσαλονίκη τόν 1. αἰ. μ.Χ., βλ. *IG X 2* 1, 68, 87 καί *SEG* 36, 644 (= Ἱ. Βοκοτοπούλου κ.ἄ., *Ὁδηγὸς ἐκθεσης Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὰ προϊστορικά μέχρι τὰ χριστιανικά χρόνια*, Ἀθήνα 1986, ἀρ. 144 πρβλ. *Bull. épigr.* 1988, 846), πού χρονολογεῖται ἀπὸ μέν τούς ἐκδότες τοῦ ὁδηγοῦ στόν 1. αἰ. π.Χ. ἀπὸ δέ τόν ἐκδότη τοῦ *SEG* H. Pleket μᾶλλον στόν 2. αἰ. μ.Χ.

34. Ἐτσι θά μπορούσε ἐνδεχομένως νά ἐρμηνευθεῖ τό γεγονός ὅτι στήν σχετιζόμενη μέ τόν ναό τῆς Ἰσιδος ἐπιγραφὴ ἡ Πόσιλλα δέν αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά δηλώσει τή νομιμοφροσύνη της πρὸς τόν Αὐγουστο: μέ ἄλλα λόγια δηλ. δέν ἀποκλείεται ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ νά προέρχεται ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς κυριαρχίας τοῦ Αὐγούστου καί πάντως πρὶν ἀπὸ τό 10 π.Χ. πού εἶναι ἡ περίοδος κατὰ τήν ὁποία ὁ τελευταῖος ἀκολούθησε ἐχθρική ἔναντι τῆς λατρείας τῶν αἰγυπτιακῶν θεοτήτων πολιτική· βλ. σχετικὰ P. Lambrechts, *Augustus en de Egyptische Godsdiens*, Brussel 1956.

35. Τό γεγονός ὅτι τό ὄνομα γένους Ἀνίος ἀπαντᾷ μεταξὺ τῶν Ἱταλικῶν τῆς Δήλου (βλ. ἐπ. σημείωση) ἀφενὸς καί ἡ πιθανὴ ὑπόθεση ὅτι ἕνα μέρος τῶν Ἱταλικῶν πού ἐγκαταστάθηκαν στή Θεσσαλονίκη προερχόταν ἀπὸ τήν μεγάλη Ἱταλικὴ κοινότητα τοῦ νησιοῦ μετὰ τήν καταστροφὴ του στά μέσα τοῦ 1. αἰ. π.Χ. ἀφετέρου (βλ. Ριζάκης

ἢ τῶν σχέσεών τους μέ ἄλλους ὁμώνυμους Ἱταλικούς ἀπό τήν ἑλληνόφωνη Ἀνατολή,³⁶ ἐντούτοις χάρη στίς νέες πληροφορίες τους γιά τόν πλοῦτο τῆς Πόσιλλας καί τή σχέση της μέ τήν πόλη μᾶς ἐπιτρέπουν νά ἀντιληφθοῦμε καλύτερα τήν ἱστορία τῆς οἰκογένειας στούς ἐπόμενους αἰῶνες. Οἱ Avii τῶν νεότερων γενεῶν ἐνσωματώνονται πλήρως στή ζωή τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου μάλιστα σέ ὀρισμένες περιπτώσεις χάρη στό κοινωνικό τους κύρος πού ἀπορρέει ἀπό τόν πλοῦτο τους καταλαμβάνουν ὑπάτα ἀξιώματα. Τοῦτο συμβαίνει λ.χ. μέ τόν Aulus Avius Sabinus, ἴσως ἀνεψιό τῆς Πόσιλλας ἀπό κάποιον ἀδελφό της, ὁ ὁποῖος σέ ἀναθηματική ἐπιγραφή πού θά πρέπει νά ἐπαναχρονολογηθεῖ μεταξύ τῶν ἐτῶν 35-39 μ.Χ. ἐμφανίζεται ὡς πολιτάρχης.³⁷ Τό ἄλλο γνωστό μέλος τῆς οἰκογένειας πού ζεῖ τόν ἴδιο αἰῶνα κάποιος Aulus Avius Laetus συμμετέχει ὡς μύστης σέ ἕνα θρησκευτικό σύλλογο τῆς δημοφιλούς μεταξύ τῶν Μακεδόνων λατρείας τοῦ θεοῦ (Διός) Ὑψίστου.³⁸ Στήν

[Σημ. 6], 518, ὁ ὁποῖος, ὥστόσο, δέν συμπεριλαμβάνει τό ὄνομα Avius στά gentilicia πού εἶναι κοινά στή Δῆλο καί τή Θεσσαλονίκη), καθιστοῦν πιθανή τήν ὑπόθεση διότι οἱ Avii τῆς πόλης θά μπορούσαν νά προέρχονται ἀπό τή Δῆλο, ἐφόσον μάλιστα οἱ ἐπιγραφές τῆς Πόσιλλας χρονολογοῦνται τήν ἐποχή τοῦ Αὐγούστου. Μέ τά πενιχρά στοιχεῖα πού διαθέτουμε δέν μπορεῖ, ὥστόσο, νά ἀποκλεισθεῖ τελείως ἡ προέλευσή τους ἀπό κάποια ἄλλη πόλη τῆς ἐλληνόφωνης Ἀνατολῆς ἢ ἀπευθείας ἀπό τή Δύση.

36. Στίς ἐπιγραφές τῆς Πύδνας (Μ. Δήμιτσας, *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγομένοις καί ἐν μνημείοις σωζομένοις*, Ἀθήνα 1896, ἀρ. 162) καί τῶν φθιωτικῶν Θηβῶν (SEG 28, 529 τοῦ 1. αἰ. μ.Χ.), πού ἀναφέρει ἡ Τρακοσοπούλου (Σημ. 8), 1543, σημ. 20 θά πρέπει νά προστεθοῦν οἱ ἑξῆς ἄλλες ἐπιγραφικές μαρτυρίες γιά Ἱταλικούς πού ἔφεραν τό ὄνομα Avius καί ἦταν ἐγκατεστημένοι σέ πόλεις τῆς Ἀνατολῆς: Μ.-Th. Couilloud, *Les monuments funéraires de Rhénée*, Paris 1974, 181, ἀρ. 371 (πρβλ. J. Hatzfeld, BCH 36, 1912, 20), ἀχρονολόγητη ἐπιτάφια ἐπιγραφή ἀπό τή Ρήνεια· IG II², 4512 (πρβλ. SEG 23, 127) ἀπό τήν Ἀττική τῶν μέσων τοῦ 2. αἰ. μ.Χ. καί I. Parion, 5 τοῦ 1. αἰ. μ.Χ., ἂν κρίνουμε ἀπό τήν παρουσία σέ αὐτήν κάποιου Λ. Φλάβιου. Στήν τελευταία, μία ἀνάθεση τῶν μελῶν ἑνός συλλόγου ψαράδων, ἀπαντᾷ ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός (6) Avii πού μοῦ εἶναι γνωστός ἀπό τήν Ἀνατολή. Γιά τό ὄνομα γενικά βλ. H. Solin - O. Salomies, *Repertorium nominum gentilicium et cognominum Latinorum*, Hildesheim 1988, 30 καί γιά τή διάδοσή του στή Δύση βλ. A. Mócsy, *Nomenclator*, Budapest 1983, 38. Μέ τά διαθέσιμα στοιχεῖα εἶναι ἀδύνατο νά καταλήξουμε σέ ὁποιαδήποτε ὑπόθεση γιά τή σχέση τῶν παραπάνω Avii ἢ κάποιων ἀπό αὐτούς μέ τόν ἐμπλεκόμενο στήν διαβόητη ὑπόθεση τοῦ Faberius τραπεζίτη Avius πού ἀναφέρει ὁ Κικέρων στήν ἐπιστολή Ad Atticum XII 5a τοῦ 45 π.Χ. Γιά τό πρόσωπο αὐτό βλ. D. R. Shackleton-Bailey, *Letters to Cicero*, 1966 τόμ. V, 347 μέ τήν παλαιότερη βιβλιογραφία.

37. Βλ. IG X 2 1, 126 στ. 3· γιά τήν ἐπαναχρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς βλ. J. Touratsoglou (Σημ. 5), 10 σημ. 41 πρβλ. SEG 38, 691. Συγγένεια (ἀγνωστη ποιά ἀκριβῶς) ἀνάμεσα στήν Πόσιλλα καί τόν Αὔλο Ἀουλο Σαβεῖνο εἶχε ὑποθέσει ἤδη ἡ πρώτη ἐκδότρια τῆς σχετικῆς μέ τήν Ἰσιδα ἐπιγραφῆς βλ. Τρακοσοπούλου (Σημ. 8), 1544.

38. Βλ. τοὺς καταλόγους IG X 2 1, 68-9 στ. 47 καί 37 πού σύμφωνα μέ τόν Edson χρονολογοῦνται τόν 1. αἰ. μ.Χ. καί πάντως μετά τό 69 μ.Χ. Ὅτι τά δύο αὐτά πρόσωπα

Ίδια οἰκογένεια θά πρέπει ἐπίσης νά ἀνήκουν καί ἄλλα πρόσωπα πού ἀναφέρονται σέ ἐπιγραφές τοῦ 2. καί 3. αἰ. μ.Χ. Τοῦτο ἰσχύει λ.χ. γιά κάποια Πώλλα Ἀυία, πού ἀφιερώνει ἕνα ἀνάθημα στήν Ἰσιδα τόν 2. αἰ. μ.Χ.³⁹ ἢ γιά κάποια Ἀυία Τερτία πού μαζί μέ τόν σύζυγό της Αἴλιο Τελεσφόρο κατασκευάζουν τόν 2./3. αἰ. μ.Χ. ἐν ζωῇ ἐπιτάφιο μνημεῖο γιά τή νεκρή τους κόρη Εὐχάριον καί τούς ἑαυτούς τους.⁴⁰ Μέ τήν οἰκογένεια ἐνδέχεται ἐπίσης νά συνδέονται κάποιοι Μ. Ἀούιος Πριμιγένης, πού ἀναφέρεται στή σαρκοφάγο τῆς συζύγου του Φλαβίας Διηγῆσεως (2. αἰ. μ.Χ.),⁴¹ καί κάποιοι Λ. Ἀούιος πατέρων τριῶν ἀπελευθέρων, τοῦ Θύρσου, τοῦ Ζωσίμου καί τῆς Σαλβίας, πού μᾶς εἶναι γνωστοί ἀπό μία δίγλωσση (λατινικά-ἐλληνικά) ἐπιτάφια ἐπιγραφή τοῦ 2. αἰ. μ.Χ.⁴² Τήν ἐπιβίωση τῆς οἰκογένειας ὡς καί τίς ἀρχές τοῦ 3. αἰ. μ.Χ. ἐπιτρέπουν τέλος νά συμπεράνουμε ἐμμέσως ἡ ὑψηλή κοινωνική θέση καί τό πρῶτο ὄνομα γένους πού φέρει κάποιοι Ἀυῖος Αὐρήλιος Κλαυδιανός ὁ νεότερος, ἱερεὺς καί ἀγωνοθέτης τοῦ θεοῦ Φούλβου τό 206 μ.Χ.· εἶναι πιθανόν ἕνας ἀπό τούς γονεῖς ἢ προγόνους του νά ἦλθε σέ ἐπιγαμία μέ κάποια οἰκογένεια ντόπιων Θεσσαλονικέων πού πῆραν τή ρωμαϊκή πολιτεία (Αὐρήλιοι) πρὶν ἀπό τό 212 μ.Χ.⁴³

Τό παράδειγμα τῆς οἰκογενειακῆς ἱστορίας τῶν Αννί, οἱ ὅποιοι μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἐνσωματώθηκαν στήν τοπική ἀριστοκρατία καί τή ζωὴ τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι τυπικό γιά πολλές ἄλλες οἰκογένειες Ἰταλικῶν ἐγκατεστημένων σέ πόλεις τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς.⁴⁴ Στήν ἀναθηματική ἐπιγραφή γιά τήν ὁποία κάναμε λόγο παραπάνω καί στήν ὁποία ἐμφανίζεται ὡς πολιτάρχης ὁ Αὐλὸς Ἀούιος Σαβεῖνος, ἀναφέρονται νά κατέχουν τό ἴδιο ἀξίωμα δύο ἀκόμη Ἰταλικοί: Ὁ Γάιος Ἀγίλλῆϊος Ποτεῖτος, πού σέ ἄλλη ἐπιγραφή ἀναφέρεται ὡς ταμίας τῆς πόλης, καί ὁ Σωσίπατρος, γιός τοῦ Λούκιου Πόν-

---

ἀνῆκαν πράγματι στήν οἰκογένεια προκύπτει τόσο ἀπὸ τό *praenomen* Aulus ὅσο καί ἀπὸ τό λατινικό *cognomen* πού φέρουν. Γιά τήν λατρεία τοῦ Διὸς Ὑψίστου στήν Μακεδονία καί τίς σχετικές μαρτυρίες βλ. τελευταῖα Π. Χρυσοστόμου, «Ἡ λατρεία τοῦ Διὸς Ὑψίστου στήν Ἑδεσσα», *Ἡ Ἑδεσσα καί ἡ περιοχή της. Ἱστορία καί Πολιτισμός, Πρακτικά Α΄ Πανελληνίου ἐπιστημ. συμποσίου* (4-6 Δεκ. 1992), Ἑδεσσα 1995, 99-110 ὅπου καί ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

39. *IG X 2 1*, 101.

40. *IG X 2 1*, 813.

41. *IG X 2 1*, 615.

42. *IG X 2 1*, 723.

43. *IG X 2 1*, 236.

44. Γιά τή βαθμιαία ἐνσωμάτωση τῶν Ἰταλικῶν στή ζωὴ τῆς Θεσσαλονίκης βλ. Ἀ. Ριζάκης (Σημ. 6), 522 κ.ἑξ.· γιά τό ἴδιο φαινόμενο σέ ἄλλες ἐλληνικές πόλεις τῆς Ἀνατολῆς βλ. J. Hatzfeld (Σημ. 2), 300 κ.ἑξ. καί τελευταῖα M. Errington, *Aspects of the Roman Acculturation in the East under the Republic*, *Alte Geschichte und Wissenschaftsgeschichte Festschrift für K. Christ*, Darmstadt 1988, 140 κ.ἑξ.

τιου Σεκούνδου καί τῆς Ἑλληνίδας Κλεοπάτρας.⁴⁵

Ἐπίμετρο: ἡ προέλευση τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης καί τά νοτιοανατολικά ὄρια τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης

Ἐκτός ἀπό τή γενικότερη σημασία της γιά τήν ἰταλική κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης ἡ νέα ἐπιγραφή παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν τοπική ἱστορία της. Καί τοῦτο διότι ἡ ὑπαρξη θερμῶν ἱαματικῶν πηγῶν στό *territorium* τῆς πόλης καί ὁ τόπος εὔρεσης τῆς νέας ἐπιγραφῆς θέτουν δύο σχετικά προβλήματα. Τό πρῶτο εἶναι τό πολυσυζητημένο πρόβλημα τῆς προέλευσης τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης, ἡ ὁποία ὑπῆρξε τό σημαντικότερο πόλισμα τῆς περιοχῆς πρίν ἀπό τήν ἰδρυση τῆς Θεσσαλονίκης. Θά ἦταν περιττό νά ἐπαναλάβουμε ἐδῶ *in extenso* τή σχετική συζήτηση πού χρονολογεῖται ἤδη ἀπό τόν περασμένο αἰῶνα.⁴⁶ Τό νέο εὑρημα ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ἐνδοιασμοί πού διατυπώθηκαν στή νεότερη ἐρευνα γιά τόν συσχετισμό τοῦ ὀνοματός της μέ θερμές πηγές, τόν ὁποῖο εἶχε προτείνει ἤδη ὁ Μαργαρίτης Δήμιτσας,⁴⁷ εἶναι ἀβάσιμοι καί θά πρέπει νά ἐγκαταλειφθοῦν. Τόν συσχετισμό εἶχαν ἀρνηθεῖ ἐπίμονα μεταξὺ τῶν ἄλλων οἱ Charles Edson καί Γεώργιος Μπακαλάκης, ὁ πρῶτος, ἐπειδή τήν ἐποχή του δέν διέθετε ὁποιαδήποτε μαρ-

45. Βλ. *IG X 2 1*, 126 στ. 5-6 καί 1-3 ἀντίστοιχα. Βλ. ἐπίσης *IG X 2 1*, 1 133 στ. 14-15 ὅπου ὁ Γ. Ἀγιλλῆιος Ποτεῖτος ἐμφανίζεται ὡς ταμίας τῆς πόλης. Ὡς ἐπιχειρημα ὑπέρ τῆς ἀποψης ὅτι ἡ πρῶτὴ μαρτυρία γιά τήν παρουσία τῆς οἰκογένειας τῶν Agillei στή Θεσσαλονίκη εἶναι τό ἀνάθημα *IG X 2 1*, 98 (τοῦ 1. αἰ. π.Χ. ἢ τοῦ 1. αἰ. μ.Χ. κατὰ τόν Edson) κάποιου Μάαρχου Ἀγελλῆιου στήν Ἰσιδα πού ὑποστηρίζει ὁ Ἀ. Ριζάκης (Σημ. 6) 515, σημ. 12, ὁ ὁποῖος δικαιολογημένα χρονολογεῖ τήν ἐπιγραφή στόν 1. αἰ. π.Χ., ἐπειδή τό πρόσωπο αὐτό δέν φέρει *cognomen*, μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ καί ἡ γραφή Μάαρχος τῆς ὁποίας τά ὀψιμότερα παραδείγματα πού μοῦ εἶναι γνωστά δέν εἶναι μεταγενέστερα τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ρεπομπλικανικῆς ἐποχῆς· γιά ἓνα τελευταῖο παράδειγμα ἀπό τήν Μακεδονία μέ τή σχετική βιβλιογραφία βλ. *BCH* 118, 1994, 216 καί σημ. 5.

46. Μιά ἐπισκόπηση, ἀσφαλῶς ὀχι ἐξαντλητική, τῶν ἀπόψεων γιά τό πρόβλημα τοῦ ὀνόματος τῆς Θέρμης δίνει ὁ M. Vickers, «Therme and Thessaloniki» στόν τιμητικό τόμο *Studies in honor of Ch. Edson*, Thessaloniki 1981, 237-8. Γιά τίς κατὰ καιροὺς διατυπωθεῖσες θεωρίες σχετικά μέ τή θέση τῆς ἀρχαίας Θέρμης (ἦτοι σημερινή Θέρμη, Μικρὸ Καραμπουρνό, Ἄνω Τούμπα καί κέντρο τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης) βλ., ἐκτός ἀπό τήν προαναφερθεῖσα ἐργασία τοῦ M. Vickers, F. Parazoglou (Σημ. 2), 190-196 καί τελευταῖα M. Τιβέριος, «Ἀπὸ τά ἀπομεινάρια ἐνός ἱεροῦ περὶ τόν Θερμαῖον κόλπον», στόν τιμητικό τόμο *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη. Πόλις καί Χώρα στήν Ἀρχαία Μακεδονία καί Θράκη*, Θεσσαλονίκη 1990, 77-81.

47. Βλ. M. Δήμιτσας, Ἀθήναιον 1879, 71 πού εἰκασε τήν ὑπαρξή τους ἀπό τίς θερμές ἱαματικές πηγές τῆς ἐποχῆς του στά Λουτρά Σέδες. Τό συμπέρασμα αὐτό ἰσχύει καί γιά τήν περίπτωση πού θά δεχόταν κανεὶς ὅτι ἡ ἐπιγραφή μεταφέρθηκε ἀπὸ ἄλλου.

τουρία για ύπαρξη θερμών πηγών στη σημερινή Θέρμη (Σέδες) κατά την αρχαιότητα,⁴⁸ ο δεύτερος, επειδή επιπλέον ήθελε να συνδέσει το όνομα της πόλης με τον απεικονιζόμενο σέ ξνα (χαμένο σήμερα) ανάγλυφο δαίμονα, του οποίου υπέθετε αφενός ότι το όνομα ήταν Θερμαῖος καὶ αφετέρου ότι ἡ λατρεία ἐνσωματώθηκε στη λατρεία του Διονύσου, πού ήταν δημοφιλής στη Θεσσαλονίκη.⁴⁹

Ἀξίζει στο σημείο αυτό να ἐπισημανθεῖ ότι τόν συσχετισμό του ὀνόματος της ἀρχαίας Θέρμης με θερμές ἱαματικές πηγές καὶ μάλιστα τήν ὑπαρξή τους στην εὐρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, με τίς ἐπιβαλλόμενες ἐπιφυλάξεις λόγω της ἀποσπασματικῆς κατάστασης με τήν ὁποία διεσώθη ἡ σχετική μαρτυρία, εἶχε υποθέσει καὶ ὁ L. Robert στηριζόμενος στη φράση *ὕδατων εἰς θεραπείαν* ενός ἐπιγραφικοῦ θραύσματος.⁵⁰ Ἐπειδή ἡ ἐνδιαφέρουσα αὐτή ἐπιγραφή κατά περίεργο τρόπο παρέμεινε ἐκτός του corpus τῶν ἐπιγραφῶν της Θεσσαλονίκης, ἐπαναδημοσιεύουμε ἐδῶ τό κείμενό της με τίς συμπληρώσεις του Robert καὶ μικρές μόνο βελτιώσεις πού ἐπέτρεψε ἡ αὐτοψία της πέτρας (φωτ. ἀρ. 2).⁵¹

48. Βλ. Ch. Edson, «Notes on the Thracian phoros», *CPh* 52, 1947, 101-2. Ἀντίθετα ἀπό ὅ,τι δέχεται ὁ τελευταῖος ἡ φράση ...καὶ τοῦ τῶν θερμῶν ὑδάτων οἴκου καθελών... βυζαντινοῦ κειμένου τοῦ 7. αἰ. ἀναφέρεται σέ βαλανεῖο της πόλης βλ. M. Vickers, «Sirmium or Thessaloniki?», *BZ* 67, 1974, 343 σμ. 26a.

49. Βλ. Γ. Μπακαλάκης, «Θερμαῖος», Ἀρχ. Ἐφ. 1953-4, 221-9 καὶ τοῦ ἴδιου, «Therme - Thessalonike», *Antike Kunst*, Beiheft 1, 1963, 31 πρβλ. κριτική του Vickers (Σμ. 42), 237. - Ἀντίθετα πρὸς τό πρόβλημα της προέλευσης τοῦ ὀνόματος, θά ήταν ὑπερβολικό νά δεχθοῦμε ότι τό νέο εὑρημα ἐπιλύει τό πρόβλημα της θέσης της ἀρχαίας Θέρμης. Ἡ σύνδεση αὐτή εἶναι συνήθης στην ἔρευνα, ἀλλά ἡ ὑπαρξη θερμῶν πηγῶν στή Λουτρά Σέδες δέν σημαίνει ὑποχρεωτικά καὶ ταύτιση της θέσης τους ἢ της παρακείμενης Θέρμης (Σέδες) με τήν ἀρχαία Θέρμη. Τό ἀποφασιστικό ἐπιχείρημα πού θά πρέπει νά βάρυνε γιά τήν ἐπιλογή τοῦ ὀνόματος της στην ἀρχαιότητα ήταν προφανῶς ότι οἱ πηγές βρίσκονταν μέσα στο κυριαρχικό της ἔδαφος. Τίποτε δέν ἀποκλείει ὥστόσο ότι οἱ πηγές αὐτές ἀπείχαν κάποια χιλιόμετρα ἀπό τό ἀστικό της κέντρο. Τό πού ἐκεῖτο αὐτό τό τελευταῖο εἶναι ξνα ἄλλο ἀνεξάρτητο πρόβλημα πού, κατά τή γνώμη μου, κακῶς ἔχει συνδεθεῖ με ἐκεῖνο της προέλευσης τοῦ ὀνόματος της ἀρχαίας Θέρμης.

50. L. Robert (Σμ. 5), 220 κ.ξ., ὁ ὁποῖος τήν εἶχε δεῖ στο παλαιό Μουσείο της πόλης τό 1932.

51. Ἡ ἐπιγραφή φυλάσσεται στο σημερινό Μουσείο της πόλης με ἀρ. εὑρ. 6663. Τά μέτρα της ἔχουν ὡς ἑξῆς: μέγιστο ὕψος 0,20 μ., μέγιστο πλάτος 0,21 μ., πάχος 0,10 μ.· τό ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι 0,016 μ. καὶ τά διάστιχα 0,011 μ. Στο εὔρετήριό του Μουσείου δέν ἀναφέρεται κανένα στοιχείο γιά τήν προέλευσή της. - Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀποψη τοῦ ἀνώνυμου συντάκτη τοῦ εὔρετηρίου ότι τό ἀπόσπασμα αὐτό συνανήκε με τά δημοσιευμένα ὡς *IG X 2 1, 14* (τιμητικὸ ψήφισμα τοῦ 133 μ.Χ.) ὑπ. ἀρ. 2225, 2341 καὶ 2341B ἀποσπάσματα τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης, χωρὶς ὅμως νά συναρμῶζει με αὐτά. Ἡ ὁμοιότητα τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων σέ ὅλα τά παραπάνω

----- μήσας τιν -----
 -----ν ὑδάτων εἰς θεραπ[είαν] -----
 -----ως πλουσίαν ἐπεισα[γ- -]
 -----τικεν διατελεῖ -----
 5 -----[ὠφέ?]λιαν τῶν π[ολιτῶν?]
 -----τόπον -----
 -----των -----

Στ. 1. ἰον Robert· στ. 2 θεραπ[είαν] Robert· στ. 5 [ὠφέ?]λιαν, π[ολιτῶν?] Robert· στ. 3 ὡς Robert· στ. 7 των ego.

Τό δεύτερο —τοπογραφικῆς φύσης— πρόβλημα πού θέτει ἡ νέα ἐπιγραφή ἀφορᾷ τό νοτιοανατολικό ὄριο τῆς χώρας τῆς Θεσσαλονίκης.⁵² Προηγουμένως ἀπαιτεῖται, ὥστόσο, νά διευκρινισθεῖ ἂν ἡ νέα ἐπιγραφή βρέθηκε *in situ* στή θέση τοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος τῶν ἱαματικῶν λουτρῶν τοῦ σημερινοῦ Σέδες ἢ ἂν μεταφέρθηκε ἐκεῖ ἀπό ἄλλου. Τό μεγάλο βῆκος τῆς πέτρας καί ἡ ἀπουσία ὁποιασδήποτε ἔνδειξης γιά δεύτερη χρήση θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ὡς ἰσχυρές ἔνδειξεις, δέν καθιστοῦν ὁμως ἀπό μόνες τους ὑποχρεωτική τήν ἀποψη ὅτι ἡ νέα ἐπιγραφή βρέθηκε *in situ* ἢ στήν ἐγγύς περιοχή. Πολύ περισσότερο ὑπέρ τῆς ἀποψης αὐτῆς συνηγορεῖ, κατά τή γνώμη μου, τό ὅτι στήν περιοχή εὕρεσής της τόσο κατά τήν τουρκοκρατία ὅσο καί σήμερα ὑπάρχουν θερμές ἱαματικές πηγές. Συνεπῶς ἂν δεχόμεσταν εὕρεσή της κατά χώραν, μέ δεδομένο ὅτι ἡ ἀφιέρωση τῆς Πόσιλλας γίνεται *τῇ πόλει / civitati Thessalonicensium*, ἡ ὑπό συζήτηση ἐπιγραφή θά συνιστοῦσε τήν πρώτη, ἀπό ὅσο γνωρίζω, μαρτυρία ὅτι τό νοτιοανατολικό ἄκρο τοῦ *territorium* τῆς Θεσσαλονίκης ἔφθανε τουλάχιστον ὡς καί τά σημερινά Λουτρά Σέδες ἢ τήν γειτονική περιοχή, δηλ. περίπου σέ ἀπόσταση 15 χιλ. ἀπό τό κέντρο τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης. Τό συμπέρασμα αὐτό θά συνεπαγόταν μέ τή σειρά του μία ἀκόμη ἀμφισβήτηση τῆς πληροφορίας τοῦ Πλίνιου τοῦ πρεσβυτέρου (IV, 36) ὅτι τίς μέρες τοῦ ἡ Θέρμη ὑπῆρξε ἀνεξάρτητη πόλη, πληροφορία τῆς ὁποίας ἡ ἀνακρίβεια εἶχε ἤδη ἐλεγχθεῖ μέ διαφορετική ἐπιχειρηματολογία ἀπό τήν προηγούμενη ἔρευνα.⁵³

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Π. Νίγδελης

ἀποσπάσματα καί χαρακτηριστικές λέξεις τοῦ ἀποσπάσματος ἀρ. 6663 πού προσιδιάζουν σέ ἕνα ψήφισμα, ὅπως λ.χ. ἡ μετοχή σέ -ήσας καί τό ρῆμα *διατελεῖ* καθιστοῦν τήν ἐλκυστική αὐτή ὑπόθεση δεκτική περαιτέρω ἔρευνας.

52. Γιά τή χώρα τῆς Θεσσαλονίκης βλ. τελευταῖα Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντοῦρου, «Χώρα τῆς Θεσσαλονίκης, μιά προσπάθεια ὀριοθέτησης», στόν τιμητικό τόμο *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη* (βλ. σημ. 46), Θεσσαλονίκη 1990, 99-107 ὅπου καί ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

53. Βλ. π.χ. F. Papazoglou (Σημ. 2), 194.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ITALIKERFAMILIE DER AULI AVII AUS THESSALONIKE UND EINE NEUE BILINGUE WEIHINSCHRIFT DER AVIA POSILLA

Es handelt sich um die Erstveröffentlichung und den historischen Kommentar einer bilingualen (griechisch-lateinischen) Weihinschrift, die in der Gegend von Loutra Sedes, 15 km südöstlich des heutigen Stadtzentrums von Thessalonike, gefunden wurde.

In der Inschrift werden heisse Quellen (τὰ θερμὰ / aquae), ein Tempel (ναός / aedes), ein Wasserbecken (δεξαμενὴ / piscina) sowie das Wasserbecken umgebende Säulenhallen (στοαὶ / porticus) als Weihgeschenke der reichen Italikerin Avia A. f. Posilla für den Kaiser Augustus, die Stadt Thessalonike und Herakles aufgeführt. Die gleiche Italikerin ist uns aus einer kürzlich veröffentlichten, ebenfalls bilingualen (lateinisch-griechischen) Weihinschrift bekannt (Ἀρχαία Μακεδονία V, 1542), die Reparaturarbeiten an dem bedeutenden Isistempel in Thessalonike und die Errichtung des Pronaos desselben zum Inhalt hat.

Der Verfasser des Artikels datiert die neu gefundene Inschrift aufgrund des Titels pontifex maximus des Augustus in die Zeit zwischen 12 v. Chr. und 14 n. Chr. und erörtert die möglichen Gründe für das Fehlen dieses Titels in der griechischen Version. Im folgenden interpretiert er die Nutzung der in der Inschrift erwähnten Bauwerke, wobei er einerseits von dem Begriff θερμὰ, den er als heiße Heilquellen versteht, und andererseits von der Tatsache ausgeht, daß die Bauten ausser dem Kaiser und der Stadt, auch Herakles geweiht waren, der u.a. auch als Gott der Heilquellen verehrt wurde. Aus diesen Gründen sowie unter Berücksichtigung der in der Inschrift erwähnten Säulenhallen hält der Verfasser die Nutzung des Beckens als Schwimmbecken für wahrscheinlich.

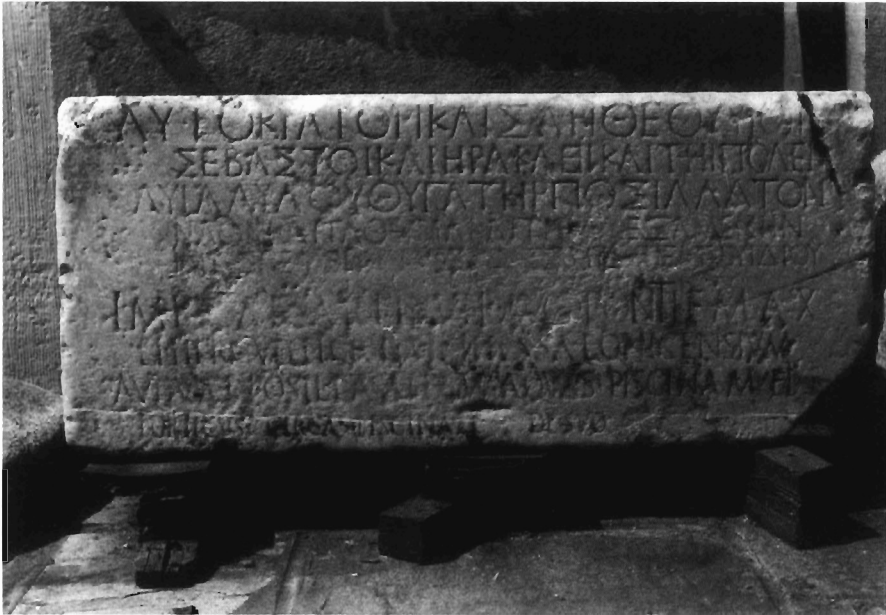
Desweiteren werden ähnliche Schenkungen aus anderen griechischen Städten erwähnt, durch die Italiker zum Aufbau und zur Verschönerung ihrer neuen Heimat beitrugen. Dann werden die möglichen Beweggründe der Schenkungen der Posilla und ihre Einstellung ihrer griechischen Umgebung gegenüber besprochen. Nach Meinung des Verfassers kann die wechselnde Reihenfolge der Sprachen in den beiden Inschriften zur Klärung des zuletzt genannten Problems herangezogen werden, da es sich s. W. um einen

Präzedenzfall handelt. Dieser Wechsel, zweifellos eine Abweichung von der Regel, wird als Ausdruck der besonderen Bindung der Posilla an die Stadt Thessalonike erklärt, die auf ihren langjährigen Aufenthalt dort zurückzuführen ist. Das würde bedeuten, daß die neugefundene Inschrift jünger ist als die Isistempel-Inschrift.

Zum Schluß wird die Geschichte der übrigen bekannten Mitglieder der Familie der Avii anhand der einschlägigen Inschriften bis zum Anfang des 3. Jhdts n. Chr. verfolgt, aus denen die gesellschaftliche Integration dieser reichen Familie in das Leben der Stadt hervorgeht.

Im Anhang werden zwei topographische Probleme besprochen, mit denen uns die neue Inschrift konfrontiert. Das erste bezieht sich auf die vieldiskutierte Frage nach der Herkunft des Namens des antiken Therme, der bedeutendsten Stadt der Gegend vor der Gründung Thessalonikes. Der Verfasser vertritt die Ansicht, daß der Name der Stadt tatsächlich auf die Existenz von heißen Quellen, wie den in der Inschrift erwähnten, zurückzuführen ist, trotz der Einwände, die in der älteren Forschung gegen eine derartige Auslegung erhoben wurden.

Das zweite Problem betrifft die südöstliche Grenze des Territoriums von Thessalonike. Nach Meinung des Verfassers spricht vor allem die seit der Türkenherrschaft belegte Existenz von heißen Quellen am Fundort der Inschrift dafür, daß sie in situ oder jedenfalls in der näheren Umgebung ihres ursprünglichen Aufstellungsorts gefunden wurde. Das würde bedeuten, daß uns mit der Inschrift ein erster Beleg dafür vorliegt, daß sich die südöstliche Grenze des Territoriums von Thessalonike bis in die Gegend von Loutra Sedes erstreckte.

Π. Νίγδελς, εἰκ. 1.: Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἰταλικῶν Auli Avii στή Θεσσαλονίκη. (S. 51).

Π. Νίγδελς, εἰκ. 2.: Ἐπίμετρο: Ἡ προέλευση τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης. (S. 63).